

การจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ อำเภอกะปง จังหวัดสุราษฎร์ธานี*

COMMUNICATION MANAGEMENT FOR BUILDING PARTICIPATION IN CONSERVATION OF Vatica diospyroides in Khian Sa District Surat Thani Province

วิทยา ชัยสวัสดิ์*, ธิติพัฒน์ เอี่ยมนิรันดร์, วิทยาทน ท่อแก้ว

Witaya Chaisawat*, Titipat Iamniran, Wittayatorn Tokeaw

สาขาวิชานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช นนทบุรี ประเทศไทย

School of Communication Arts, Sukhothai Thammathirat Open University, Nonthaburi, Thailand

*Corresponding author E-mail: witaya.walkin@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) กระบวนการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ และ 2) รูปแบบการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน 20 คน เลือกแบบเจาะจง ได้แก่ เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำท้องถิ่น ครู ผู้นำศาสนา และประชาชน เครื่องมือการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลโดยการสร้างข้อสรุป ผลการวิจัยพบว่า 1) กระบวนการจัดการการสื่อสาร พบว่ามีองค์ประกอบหลัก 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การกำหนดนโยบายการสื่อสาร เกิดจากภาวะวิกฤติการสูญพันธุ์ของไม้จันทน์กะพ้อ โดยเน้นบทบาทของประชาชนที่มีความรู้ความเข้าใจในบริบทท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการจัดการ 2) การวางแผนการสื่อสาร เชิงกลยุทธ์ที่ชัดเจนด้านผู้ส่งสาร กลุ่มเป้าหมาย เนื้อหา ช่องทางการสื่อสาร และผลลัพธ์ที่คาดหวัง เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ 3) การดำเนินการสื่อสาร ใช้ทั้งสื่อบุคคล สื่อออนไลน์ กิจกรรมอบรม และการเรียนรู้ภาคสนามในสถานการณ์จริง เพื่อให้เกิดความเข้าใจลึกซึ้งและใกล้ชิด และ 4) การติดตามและประเมินผล การสื่อสาร ครอบคลุมด้านการรับรู้ ความรู้ ความเข้าใจ ทศนคติ และพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำผลประเมินมาปรับปรุงให้การสื่อสารเกิดประสิทธิผล 2) รูปแบบการจัดการการสื่อสาร แบ่งเป็นสองลักษณะ ได้แก่ 1) การสื่อสารทางเดียว เพื่อถ่ายทอดความรู้และแนวทางแก้ไขปัญหามาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสู่ประชาชน และ 2) การสื่อสารสองทางที่เปิดพื้นที่ให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงผ่านกระบวนการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมลงมือทำ และร่วมติดตามผล ซึ่งส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้าใจและความร่วมมือในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้ออย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: กระบวนการจัดการการสื่อสาร, รูปแบบการจัดการการสื่อสาร, การมีส่วนร่วม, การอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ

Abstract

This research aims to investigate 1) The communication management process for fostering participation in the conservation of *Vatica Diospyroides* and 2) The communication management models that support community involvement in the conservation effort. A qualitative research methodology was employed, using in-depth interviews with 20 key informants, selected purposively including government officials, local leaders, teachers, religious leaders, and community members, the research instrument was an in-depth interview form, data analysis through drawing conclusions. The findings reveal that: The communication management process consists of four key components: 1) Policy formulation, which emerged in response to the critical threat of species extinction, emphasizing the active role of local residents with contextual knowledge in the management process; 2) Strategic communication planning, which involves clear identification of the message sender, target audience, content, communication channels, and expected outcomes to ensure coherent and effective implementation; 3) Communication implementation, which includes interpersonal communication, online media, training activities, and experiential field learning to promote deep understanding and emotional connection; and 4) Monitoring and evaluation, covering awareness, knowledge, understanding, attitudes, and behaviors of target groups. The evaluation results are used to improve communication effectiveness. The communication management models are classified into two forms: 1) One-way communication, used to deliver knowledge and problem-solving strategies from relevant agencies to the public; and 2) Two-way participatory communication, which provides a platform for genuine community engagement through dialogue, co-planning, collaboration in implementation, and joint monitoring. This approach significantly enhances local understanding and cooperation in the conservation of *Vatica Diospyroides*.

Keywords: Management Process, Management Model, Participation, Conservation of *Vatica Diospyroides*

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงแห่งหนึ่งของโลก โดยเฉพาะในภาคใต้ของประเทศไทยซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีป่าดิบชื้นที่อุดมสมบูรณ์ และเป็นถิ่นกำเนิดของพันธุ์ไม้ท้องถิ่นที่มีคุณค่าในด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และระบบนิเวศ หนึ่งในพันธุ์ไม้สำคัญ คือ ไม้จันทน์กะพ้อ (*Vatica Diospyroides*) ซึ่งจัดเป็นพันธุ์ไม้หายากและใกล้สูญพันธุ์ มีถิ่นกำเนิดเฉพาะในบางพื้นที่ของประเทศไทย รวมถึงในอำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี (กรมป่าไม้, 2564) โดยไม้จันทน์กะพ้อมีคุณลักษณะพิเศษ คือ เป็นไม้เนื้อแข็งที่มีกลิ่นหอม และเคยถูกนำไปใช้ในพิธีสำคัญทางศาสนาและราชพิธี อีกทั้งยังเป็นพันธุ์ไม้ที่ชุมชนท้องถิ่นให้ความสำคัญในด้านวัฒนธรรมและจิต

วิญญูณ อย่างไรก็ตาม จากการขาดการบริหารจัดการที่ยั่งยืน การบุกรุกพื้นที่ป่า และการตัดไม้ผิดกฎหมาย ส่งผลให้จำนวนของไม้จันทน์กะพ้อลดลงอย่างต่อเนื่องจนเข้าขั้นวิกฤติ (ศูนย์อนุรักษ์พันธุ์กรรมพืช, 2563)

ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้พยายามดำเนินการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อผ่านนโยบายต่าง ๆ แต่ความสำเร็จของนโยบายเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัย การมีส่วนร่วมของชุมชน ในฐานะผู้มีส่วนได้เสียสำคัญในการดูแลทรัพยากรในพื้นที่ ซึ่งหัวใจของการสร้างการมีส่วนร่วมอยู่ที่ “การจัดการการสื่อสาร” ที่มีประสิทธิภาพ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะทรัพยากรเฉพาะถิ่นอย่างไม้จันทน์กะพ้อ จะประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องอาศัยกระบวนการสื่อสารที่เชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และประชาชนอย่างใกล้ชิด การสื่อสารที่ขาดประสิทธิภาพอาจก่อให้เกิดการเข้าใจผิด การต่อต้าน หรือความเฉยเมย ซึ่งล้วนส่งผลต่อความยั่งยืนของมาตรการอนุรักษ์ จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า ความเข้าใจของชุมชนเกี่ยวกับบทบาทของตนเองในกระบวนการอนุรักษ์ยังอยู่ในระดับที่หลากหลาย การสื่อสารแบบทางเดียวจากภาครัฐสู่ชุมชนในลักษณะการให้ข้อมูลเพียงอย่างเดียว ไม่เพียงพอในการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง จำเป็นต้องออกแบบ รูปแบบการสื่อสารแบบสองทาง ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การรับรู้ปัญหา การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ไปจนถึงการร่วมดำเนินการและติดตามประเมินผล (Rogers, E. M., 2003)

การศึกษานี้ใช้แนวคิดทางด้านการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย โดยประชาชนในพื้นที่ปัญหาผู้มีส่วนได้เสียร่วมในการสื่อสาร โดยร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมประเมินผล เพื่อให้ความรู้ ความเข้าใจ ปรับทัศนคติ และพฤติกรรม (Servaes, J., 2008) การสื่อสารในลักษณะนี้เหมาะสำหรับบริบทของการอนุรักษ์ที่ต้องอาศัยความร่วมมือของผู้ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งแนวคิดการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยเน้นการออกแบบสารและกระบวนการสื่อสารที่มุ่งให้เกิดการตระหนักรู้ เปลี่ยนแปลงทัศนคติ และนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในที่สุด (Mc Quail, D., 2010) ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย ตัวแบบการจัดการการสื่อสารซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนการกำหนดนโยบาย วางแผน ดำเนินการ และประเมินผล ซึ่งต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และบริบทของพื้นที่ (Cutlip, S. M. et al., 2006) โดยมีงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่สนับสนุนแนวทางของการศึกษาเรื่องนี้ที่ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่าความเข้าใจในปัญหาและการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนร่วมออกแบบกระบวนการแก้ไข (จงกลณี รอดลอย, 2561) รวมทั้งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความร่วมมือระยะยาว (สุรสิทธิ์ คำเหมาะ, 2563) ส่วนการใช้สื่อสารแบบสองทางและการสื่อสารผ่านกิจกรรมเชิงปฏิบัติการช่วยให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความเชื่อมโยงทางอารมณ์กับวัตถุประสงค์ของโครงการ (Servaes, J., 2008) และยังชี้ให้เห็นว่าการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับจิตสำนึกของประชาชนได้ดีกว่าการสื่อสารแบบเดิม (Figueroa, M. E. et al., 2002) จากแนวคิดดังกล่าวก่อให้เกิดประโยชน์ในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อด้วยการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ไม้จันทน์กะพ้อเป็นพันธุ์ไม้หายากที่มีคุณค่าทางนิเวศ เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม การอนุรักษ์จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากถูกคุกคามจากการตัดไม้ทำลายป่าและการใช้ประโยชน์ที่ไม่ยั่งยืน การรักษาไม้จันทน์กะพ้อช่วยคงความหลากหลายทางชีวภาพ ส่งเสริมระบบนิเวศให้สมดุล อีกทั้งยังสามารถใช้เป็นทรัพยากรในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน การสร้างจิตสำนึก การมีส่วนร่วมของชุมชน และการบริหารจัดการที่เหมาะสมจึงเป็นกลไกสำคัญในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้ชนิดนี้ให้คงอยู่สืบไป ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยเรื่อง “การจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ” จึงมีความสำคัญในการศึกษากระบวนการจัดการการสื่อสาร

และรูปแบบการจัดการการสื่อสาร ที่สามารถส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพของชุมชนในอำเภอเคียนซา เพื่อการฟื้นฟูและอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้ออย่างยั่งยืน การศึกษานี้คาดว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ในหลายด้าน คือ 1) ต่อชุมชนท้องถิ่น ได้แนวทางและรูปแบบการสื่อสารที่เข้าใจง่าย เหมาะสมกับวิถีชีวิต และเอื้อต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้ 2) ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ข้อมูลเชิงลึกในการวางแผนและออกแบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และตอบโจทย์การทำงานร่วมกับชุมชนในระยะยาว 3) ต่อการพัฒนานโยบายสาธารณะ เป็นกรณีศึกษาเพื่อออกแบบกระบวนการจัดการ และรูปแบบการจัดการการสื่อสารเชิงกลยุทธ์ในพื้นที่ที่มีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ
2. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาตามวัตถุประสงค์ในข้อที่ 1 - 2

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้มีเกี่ยวข้องโดยตรงในการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ อำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง รวมจำนวน 20 คน จำนวน 8 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) ผู้บริหารองค์กรด้านการจัดการป่าไม้ 1 คน 2) นักปกครองท้องถิ่น 1 คน 3) ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 4 คน 4) ผู้นำศาสนา 1 คน 5) ครูของโรงเรียนที่ทำกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้ 1 คน 6) นายอำเภอเคียนซา 1 คน 7) ผู้นำชุมชนที่ทำกิจกรรมการอนุรักษ์พันธุ์ไม้ 1 คน และ 8) ผู้แทนประชาชน 10 คน

เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview Form) ยกร่างเครื่องมือจากการทบทวนวรรณกรรมและออกแบบตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ส่งร่างเครื่องมือให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน เพื่อตรวจคุณภาพเครื่องมือด้านความตรงของเนื้อหาของเครื่องมือ และนำมาปรับปรุงก่อนนำไปใช้จริง โดยแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้างประกอบข้อคำถามหลัก 2 ส่วน ได้แก่ 1) กระบวนการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้ออำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นอย่างไร และ 2) รูปแบบการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้ออำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นอย่างไร

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยตนเอง ซึ่งได้ดำเนินการขอความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลหลักก่อนการสัมภาษณ์ตามหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ตามที่ผู้วิจัย

ได้ผ่านการฝึกอบรมมาทุกขั้นตอน ประสานการนัดหมายเพื่อเข้าสัมภาษณ์กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งหมด สัมภาษณ์ตามประเด็นที่ได้จัดเตรียมไว้ในเครื่องมือการสัมภาษณ์เชิงลึก บันทึกเสียงและภาพขณะทำการสัมภาษณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis) จากการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยการจำแนกข้อมูลตาม วัตถุประสงค์และประเด็นที่ศึกษา จากนั้นได้ตัดทอนข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้องออกไป ดำเนินการตีความข้อมูลและสร้าง ข้อสรุปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

ส่วนที่ 1 ผลการศึกษากระบวนการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้ จันทน์กะพ้ออำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติถือเป็นภารกิจสำคัญที่ต้องอาศัยความร่วมมือของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะ ชุมชนท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้ดูแลทรัพยากรในพื้นที่ของตนเอง หนึ่งในทรัพยากรธรรมชาติที่กำลัง ประสบกับปัญหาการลดจำนวนอย่างรวดเร็ว คือ “พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ” ซึ่งเป็นพันธุ์ไม้หายาก มีความสำคัญทาง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา กระบวนการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ โดยผลการวิจัยพบว่า มีกระบวนการจัดการการสื่อสารที่มีองค์ประกอบหลัก 4 ขั้นตอน ซึ่งได้แก่ 1) การกำหนดนโยบายการสื่อสาร 2) การวางแผนการสื่อสารเชิงกลยุทธ์ 3) การดำเนินการสื่อสาร และ 4) การติดตามและประเมินผล มีรายละเอียด ดังนี้

1. การกำหนดนโยบายการสื่อสาร การเริ่มต้นจากวิกฤติสู่การมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน การกำหนดนโยบาย การสื่อสารถือเป็นรากฐานสำคัญของการดำเนินงานอนุรักษ์ โดยเฉพาะในบริบทของชุมชนที่มีความผูกพันกับ ทรัพยากรธรรมชาติ การวางแผนนโยบายจึงไม่สามารถใช้แนวทางจากภายนอกเพียงอย่างเดียวได้ แต่ต้องเกิดจากการมี ส่วนร่วมของคนในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสังคมต้องเผชิญกับภาวะวิกฤติ โดยเฉพาะการลดลงของจำนวนไม้ จันทน์กะพ้ออย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นสัญญาณเตือนถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในระยะยาว โดยการกำหนดนโยบาย ในครั้งนี้เกิดขึ้นจากกลุ่มคนในชุมชนที่เล็งเห็นถึงปัญหาและความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ของไม้จันทน์กะพ้อ โดยมีการ ระดมความคิดเห็นจากผู้นำท้องถิ่น ผู้รู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน กลุ่มอนุรักษ์ และนักวิชาการ เพื่อร่วมกันกำหนดทิศ ทางการสื่อสารที่ชัดเจน มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างคนในชุมชน หน่วยงานรัฐ และภาคเอกชน นโยบายที่กำหนดขึ้นนั้นมีจุดเด่นที่การเน้น “ความร่วมมือแบบมีส่วนร่วม” ซึ่งไม่ได้มุ่งเน้นการถ่ายทอดข้อมูลจาก บนลงล่างเท่านั้น แต่ยังเน้นการฟังเสียงของคนในชุมชน การเคารพความรู้พื้นถิ่น และการดึงศักยภาพของคนใน ชุมชนมาใช้ในกระบวนการสื่อสาร

2. การวางแผนการสื่อสารเชิงกลยุทธ์ การกำหนดทิศทางอย่างมีระบบ การวางแผนเป็นขั้นตอนสำคัญที่ ช่วยให้การสื่อสารเป็นไปอย่างมีเป้าหมาย และสามารถวัดผลได้ โดยแผนการสื่อสารที่ดีจะต้องครอบคลุม องค์ประกอบหลัก ได้แก่ ผู้ส่งสาร กลุ่มเป้าหมาย เนื้อหา ช่องทางการสื่อสาร และผลลัพธ์ที่คาดหวัง

ได้แก่ 1) ผู้ส่งสาร โดยผู้ส่งสารในการดำเนินงานครั้งนี้ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลที่หลากหลาย ทั้งผู้นำชุมชน ครู นักอนุรักษ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านพฤกษศาสตร์ และนักสื่อสารมืออาชีพ โดยทุกคนมีบทบาทในฐานะ “ผู้ร่วมสร้างการเปลี่ยนแปลง” ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่การถ่ายทอดข้อมูล แต่ยังต้องมีทักษะในการโน้มน้าว สร้างแรงจูงใจ และทำให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง 2) กลุ่มเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้รับสารหลัก คือ ชาวบ้านในพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มที่อาศัยอยู่ใกล้ป่าหรือมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ยังรวมถึงเยาวชน นักเรียน ผู้นำศาสนา และองค์กรท้องถิ่นต่างๆ ที่สามารถมีบทบาทในการขยายผลของการสื่อสารสู่ชุมชนในวงกว้าง 3) เนื้อหา โดยเนื้อหาที่ใช้ในการสื่อสารเน้นให้ข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญของไม้จันทน์กะพ้อ อันตรายของการสูญพันธุ์ ประโยชน์เชิงนิเวศและวัฒนธรรม รวมถึงตัวอย่างความสำเร็จของชุมชนอื่น ๆ ที่มีการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรในลักษณะเดียวกัน ทั้งนี้ ยังมีการบูรณาการความรู้ทางวิทยาศาสตร์เข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งและมีรากฐานจากบริบทจริง 4) ช่องทางการสื่อสาร ใช้ทั้งสื่อดั้งเดิม เช่น การประชุมหมู่บ้าน เสียงตามสาย ป้ายประชาสัมพันธ์ และสื่อใหม่ เช่น เฟซบุ๊ก ไลน์กลุ่ม คลิปวิดีโอสารคดีในท้องถิ่น รวมถึงกิจกรรมในโรงเรียนและวัด ซึ่งถือเป็นพื้นที่สำคัญในการถ่ายทอดค่านิยมและวัฒนธรรม และ(5) ผลลัพธ์ที่คาดหวัง เป้าหมายหลักของการสื่อสาร คือ การเปลี่ยนแปลงความรู้ ความเข้าใจ ทศนคติ และพฤติกรรมของประชาชนให้มีความห่วงแหน และเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์ไม้จันทน์กะพ้ออย่างยั่งยืน

3. การดำเนินการสื่อสาร การลงมือปฏิบัติที่มีพลวัตและการเรียนรู้ เมื่อแผนการสื่อสารถูกวางไว้อย่างรอบคอบ ขั้นตอนต่อมา คือ การนำแผนไปปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเน้นการมีส่วนร่วมในทุกระดับ ทั้งการสื่อสารแบบตัวต่อตัว การจัดเวทีสาธารณะ และการสื่อสารผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ ได้แก่ 1) สื่อบุคคลมีการอบรมอาสาสมัครประจำหมู่บ้านให้เป็น “นักสื่อสารชุมชน” ซึ่งจะทำหน้าที่ทั้งการให้ข้อมูล การรับฟังความคิดเห็น และการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้เกิดความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของโครงการ 2) สื่อออนไลน์จัดทำเนื้อหาบนแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ ทั้งแบบสารคดีสั้น การ์ตูนให้ความรู้ และอินโฟกราฟิก พร้อมเปิดเพจ “คนเคียงซารักจันทน์กะพ้อ” เพื่อเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ระหว่างชุมชน 3) กิจกรรมอบรมและฝึกปฏิบัติ มีการจัดค่ายเยาวชนอบรมผู้นำรุ่นใหม่ กิจกรรมฟื้นฟูป่าร่วมกันในชุมชน และการอบรมทักษะการปลูกและดูแลไม้จันทน์กะพ้อ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้รับประสบการณ์จริงและเกิดความผูกพันกับต้นไม้ 4) การเรียนรู้ภาคสนาม ใช้วิธีการลงพื้นที่จริง โดยนำชาวบ้าน เยาวชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเดินสำรวจแหล่งไม้จันทน์กะพ้อ ศึกษาสภาพแวดล้อม และรับฟังเรื่องราวจากผู้รู้ในชุมชน

4. การติดตามและประเมินผล การพัฒนาคุณภาพการสื่อสารอย่างต่อเนื่อง โดยการติดตามและประเมินผลไม่ใช่เพียงการวัดว่า “สำเร็จหรือไม่” เท่านั้น แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อปรับปรุงกระบวนการสื่อสารให้ดียิ่งขึ้นในทุกขั้นตอน ได้แก่ 1) การประเมินด้านการรับรู้และความเข้าใจ มีการใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ และเวทีพูดคุยกลุ่มย่อย เพื่อตรวจสอบว่ากลุ่มเป้าหมายมีความเข้าใจในเรื่องไม้จันทน์กะพ้อมากขึ้นเพียงใด และสามารถอธิบายคุณค่าของไม้จันทน์กะพ้อได้หรือไม่ 2) การประเมินทัศนคติและพฤติกรรม เน้นการสังเกตพฤติกรรมจริง เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมฟื้นฟู การเปลี่ยนแปลงในการใช้ทรัพยากร และการแสดงออกถึงความห่วงแหนทรัพยากรธรรมชาติในชีวิตประจำวัน 3) การปรับปรุงกระบวนการ ข้อมูลจากการ

ประเมินจะถูกนำมาวิเคราะห์ร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อปรับปรุงเนื้อหา กลยุทธ์ และเครื่องมือการสื่อสารให้เหมาะสมกับบริบทและกลุ่มเป้าหมายในแต่ละช่วงเวลา

จะเห็นได้ว่ากระบวนการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อในอำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นตัวอย่างของการนำทฤษฎีการสื่อสารเชิงมีส่วนร่วมมาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม โดยผ่านการวางแผนที่เป็นระบบ การดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และการประเมินผลที่เน้นการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งสามารถต่อยอดสู่การพัฒนาแนวทางอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อื่น ๆ ได้อย่างดี

ส่วนที่ 2 ผลการศึกษารูปแบบการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้ออำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันมิใช่เพียงการดูแลรักษาจากหน่วยงานรัฐเท่านั้น แต่ยังต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคประชาชน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น เช่น อำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นถิ่นอาศัยของพันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ พืชหายากที่กำลังประสบกับปัญหาการลดจำนวนลงอย่างน่าเป็นห่วง งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ ผลการศึกษาพบรูปแบบการสื่อสารหลัก 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) การสื่อสารแบบทางเดียว และ 2) การสื่อสารสองทางแบบมีส่วนร่วม ซึ่งทั้งสองแบบมีบทบาทและความสำคัญในกระบวนการสื่อสารที่แตกต่างกัน แต่ล้วนส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพ มีรายละเอียดดังนี้

1. การสื่อสารแบบทางเดียว การให้ข้อมูลเพื่อสร้างความเข้าใจในปัญหา การสื่อสารแบบทางเดียวเป็นรูปแบบการสื่อสารที่ผู้ส่งสารเป็นฝ่ายถ่ายทอดข้อมูลไปยังผู้รับ โดยไม่มีการตอบกลับหรือโต้ตอบจากผู้รับสาร ซึ่งเหมาะกับการถ่ายทอดความรู้ ข้อมูลเบื้องต้น หรือแนวทางการดำเนินงานที่จำเป็นต้องสร้างความเข้าใจอย่างเร่งด่วน ในพื้นที่เคียนซา การสื่อสารทางเดียวมักถูกใช้ในช่วงเริ่มต้นของกระบวนการอนุรักษ์ไม้จันทน์กะพ้อ โดยเฉพาะในช่วงที่ชุมชนยังไม่มีข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับวิกฤตการสูญพันธุ์ของพันธุ์ไม้ การใช้สื่อประชาสัมพันธ์ เช่น ป้ายอินโฟกราฟิก เสียงตามสาย เอกสารแจกแจง และการจัดเวทีให้ความรู้โดยเจ้าหน้าที่จากกรมป่าไม้หรือองค์กรสิ่งแวดล้อม จึงเป็นกลยุทธ์หลักในการกระตุ้นความตระหนักรู้ วัตถุประสงค์ของการสื่อสารแบบทางเดียวในงานวิจัยนี้ คือ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ เช่น ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ คุณค่าทางนิเวศวิทยา วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ นำเสนอปัญหาการสูญพันธุ์ เช่น การตัดไม้ การบุกรุกพื้นที่ป่า การใช้ไม้ผิดวัตถุประสงค์สื่อสารแนวทางการอนุรักษ์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ข้อกฎหมาย การจำกัดพื้นที่ หรือโครงการปลูกซ่อม ข้อดีทำให้ประชาชนเข้าใจสถานการณ์ได้อย่างรวดเร็วเป็นเครื่องมือที่มีต้นทุนต่ำ สามารถกระจายข้อมูลได้กว้าง เหมาะกับบริบทที่ต้องการข้อมูลที่เป็นมาตรฐาน ข้อจำกัดขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจทำให้เกิดการต่อต้านหากประชาชนรู้สึกว่าได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น และไม่สามารถปรับเปลี่ยนเนื้อหาตามความเข้าใจเฉพาะกลุ่ม

2. การสื่อสารสองทางแบบมีส่วนร่วม พื้นที่แห่งการเรียนรู้และความเป็นเจ้าของ การสื่อสารสองทาง คือ การสื่อสารที่เปิดโอกาสให้ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ผ่านการพูดคุย ชักถาม แสดงความคิดเห็น และสร้างสรรค์แนวทางร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ที่ประชาชนเป็นเจ้าของข้อมูลและมีบทบาทในการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน โดยการออกแบบพื้นที่การสื่อสารร่วมในเคียนซา การ

เปิดพื้นที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมเริ่มจากการจัดประชุมเวทีหมู่บ้าน การพูดคุยกลุ่มย่อย และกิจกรรมสาธารณะ เช่น ค่ายอนุรักษ์ การปลูกต้นไม้แบบครอบครัว และนิทรรศการเยาวชน โดยกระบวนการเหล่านี้เน้นให้คนในชุมชน “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมติดตาม และร่วมเป็นเจ้าของ” กระบวนการอนุรักษ์ กิจกรรมหนึ่งที่ได้รับผลตอบแทนที่ดีมาก คือ “โตะกลมจันทน์กะพ้อ” ที่เชิญผู้แทนจากทุกภาคส่วนมาพูดคุยแบบไร้พิธีการ เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ แนวทาง และปัญหาในการทำงานร่วมกัน โดยผลลัพธ์จากการมีส่วนร่วม รูปแบบการสื่อสารสองทางก่อให้เกิดผลในหลายมิติ ได้แก่ ความเข้าใจร่วมกัน ประชาชนเริ่มเข้าใจว่าการอนุรักษ์ไม่ใช่หน้าที่ของรัฐเท่านั้น แต่ทุกคนมีบทบาท ความรู้สึกเป็นเจ้าของ ชาวบ้านรู้สึกว่าการอนุรักษ์ไม่ใช่สิ่งที่ตนมีส่วนร่วมกำหนด ทำให้ยินดีที่จะปฏิบัติตาม ความร่วมมือในการติดตามผล มีการจัดตั้งกลุ่ม “เฝ้าระวังไม้จันทน์กะพ้อ” โดยชาวบ้านเอง และมีการสื่อสารภายในผ่าน กลุ่มไลน์และวิทยุสื่อสารท้องถิ่น เกิดเครือข่ายการอนุรักษ์ ชุมชนสามารถเชื่อมโยงกับชุมชนใกล้เคียงเพื่อ แลกเปลี่ยนแนวทางและทรัพยากร ซึ่งมีปัจจัยแห่งความสำเร็จ การสื่อสารสองทางที่ประสบความสำเร็จต้องอาศัย ปัจจัยดังนี้ คือ ผู้นำชุมชนที่เปิดกว้างและเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม การสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐหรือ องค์กรไม่แสวงหากำไร (NGO) ที่มีความยืดหยุ่น กระบวนการที่เคารพในวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และการ มีช่องทางสื่อสารที่หลากหลาย และเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย

จะเห็นว่า การจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อไม่สามารถ อาศัยเพียงรูปแบบการสื่อสารแบบทางเดียวได้ หากแต่ต้องผสมผสานการสื่อสารสองทางที่เน้นการมีส่วนร่วมในทุก ระดับ เมื่อประชาชนได้รับข้อมูล เข้าใจบริบท และรู้สึกเป็นเจ้าของกระบวนการ ประชาชนจะกลายเป็นพลังหลัก ในการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน และสามารถขยายผลไปยังชุมชนใกล้เคียงได้อย่างต่อเนื่อง

อภิปรายผล

1. การอภิปรายผลการศึกษาระบบการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ ผลการศึกษาที่พบว่ากระบวนการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อมี 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ 1) การกำหนดนโยบายการสื่อสาร 2) การวางแผนการสื่อสารเชิงกลยุทธ์ 3) การดำเนินการสื่อสาร และ 4) การติดตามและประเมินผล นับเป็นรูปแบบการจัดการการสื่อสารที่ครอบคลุมและตอบสนองบริบทของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระดับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.1 การกำหนดนโยบายการสื่อสาร จากวิกฤติสู่ความร่วมมืออย่างยั่งยืน การที่นโยบายการสื่อสารเกิดจากการระดมความคิดเห็นของคนในชุมชนสะท้อนถึงหลักการของ Servaes, J. ที่สะท้อนว่า “การสื่อสารเชิงมีส่วนร่วม (Participatory Communication)” โดยเน้นให้ชุมชนมีบทบาทในกระบวนการสื่อสารทั้งหมด (Servaes, J., 2008) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเผชิญกับปัญหาทรัพยากรที่ลดลง ที่ชี้ให้เห็นว่าการสื่อสาร จึงเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยจุดประกายความตระหนักรู้ และขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การที่ผู้นำท้องถิ่น และกลุ่มอนุรักษ์ร่วมกันวางแผนนโยบายการสื่อสารยังเป็นไปตามแนวคิด “Communication for Social Change” ที่สนับสนุนการสร้างความรู้ ความเข้าใจ และการกระทำร่วมกันผ่านบทสนทนาในชุมชนต่าง ๆ ในอำเภอเคียนซาในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้หายาก การร่วมดูแลรักษาธรรมชาติแล้วสิ่งแวดล้อมเพื่อชนรุ่นหลัง

1.2 การวางแผนการสื่อสารเชิงกลยุทธ์: ทิศทางชัดเจน ครอบคลุมผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง แผนการสื่อสารที่ครอบคลุมทั้งผู้ส่งสาร กลุ่มเป้าหมาย เนื้อหา ช่องทาง และผลลัพธ์ที่คาดหวัง สะท้อนถึงการวางแผนสื่อสารตามแนวทางของ Mc Quail, D. ที่เน้น “การวิเคราะห์สถานการณ์ผู้รับสารและการกำหนดวัตถุประสงค์การสื่อสารที่ชัดเจน” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเลือกกลุ่มเป้าหมายให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนแสดงถึงความเข้าใจในธรรมชาติของการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม (Mc Quail, D., 2010) โดย Hall, S. กล่าวถึงการใช้เนื้อหาที่ผสมผสานทั้งวิทยาศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่นสะท้อนถึงการให้คุณค่ากับ “ความรู้หลากหลาย (Plural Knowledge systems)” (Hall, S., 1997) ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญของ Chambers, R. ที่พบว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนาและยังช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือของข้อมูลแก่ชุมชนที่มีความผูกพันกับธรรมชาติ (Chambers, R., 1997) โดยในพื้นที่อำเภอเคียนซาประชาชนมีความเชื่อถือสำนักงานป่าไม้ในพื้นที่อำเภอเคียนซาในการเป็นผู้กำหนดนโยบาย

1.3 การดำเนินการสื่อสาร: ความมีพลวัตและการเรียนรู้ร่วมกัน ในขั้นตอนการดำเนินการสื่อสารพบว่าการนำแนวทางสื่อสารแบบ “ผสมผสาน (Integrated Communication)” ตามแนวคิดของ Lennie, J. & Tacchi, J. A. ที่กล่าวว่าสื่อบุคคล สื่อออนไลน์ และกิจกรรมเรียนรู้ภาคสนามสามารถตอบสนองต่อการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล และยังเปิดพื้นที่ให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะ “นักสื่อสารชุมชน” ได้อย่างมีพลัง (Lennie, J. & Tacchi, J. A., 2013) การเปิดเพจ “คนเคียนซารักซ์จันทน์กะพ้อ” ก็สอดคล้องกับแนวคิดของ Shirky, C. ที่ระบุว่า การสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์สามารถสร้าง “การมีส่วนร่วมแบบใหม่” ที่ไม่ยึดติดกับเวลาและสถานที่ อีกทั้งยังช่วยขยายขอบเขตของการรับรู้และการระดมความคิดเห็นไปในวงกว้าง (Shirky, C., 2010) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Kolb, D. A. ที่กล่าวถึงการเรียนรู้ภาคสนามที่นำชุมชนไปสัมผัสกับธรรมชาติจริงเป็นการส่งเสริม “experiential learning” ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งกว่าการเรียนรู้จากการฟังหรือการอ่านเพียงอย่างเดียว (Kolb, D. A., 1984) โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนที่ต้องการประสบการณ์จริงเพื่อสร้างแรงบันดาลใจในการอนุรักษ์

1.4 การติดตามและประเมินผล การเรียนรู้ที่ต่อเนื่องและยืดหยุ่น สอดคล้องกับแนวคิดของ Patton, M. Q. ที่ระบุว่าขั้นตอนการติดตามและประเมินผลที่เน้นการเรียนรู้ร่วมกัน ถือเป็นตัวอย่างของ “Evaluation for learning” ซึ่งเน้นการใช้ผลการประเมินเพื่อพัฒนาโครงการมากกว่าการวัดผลเพียงเพื่อรายงานความสำเร็จ (Patton, M. Q., 2012) การใช้ทั้งวิธีการเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เช่น แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ และการสังเกตพฤติกรรม สอดคล้องกับแนวคิดการประเมินแบบผสมวิธี (Mixed methods) ของ Creswell, J. W. & Plano Clark, V. L. ที่สรุปว่าการประเมินแบบผสมวิธีช่วยให้เห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน (Creswell, J. W. & Plano Clark, V. L., 2018) รวมทั้งสอดคล้องกับแนวคิดของ Thomas, P. & Fliert, E. ที่ชี้ให้เห็นว่าการนำข้อมูลจากการประเมินมาปรับกลยุทธ์การสื่อสารยังแสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นและการปรับตัวตามบริบท ซึ่งเป็นหัวใจของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในโลกที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว (Thomas, P. & Fliert, E., 2014) ในพื้นที่อำเภอเคียนซาจึงต้องนำผลการประเมินมาปรับกลยุทธ์การสื่อสารโดยสำนักงานป่าไม้ อำเภอเคียนซา องค์การบริหารส่วนตำบล และนักปกครองท้องถิ่นร่วมมือกันในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์พันธุ์ไม้

สรุปการอภิปรายผล กระบวนการจัดการการสื่อสารในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อที่เกิดขึ้นในพื้นที่อำเภอเคียนซา เป็นตัวอย่างของการใช้แนวคิดการสื่อสารเชิงมีส่วนร่วม การสื่อสารเชิงกลยุทธ์ และการเรียนรู้เชิง

ปฏิบัติได้อย่างครอบคลุมและลึกซึ้ง โดยการออกแบบการสื่อสารที่ยึดบริบทของชุมชนเป็นศูนย์กลาง ทำให้สามารถขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชนได้จริง พร้อมทั้งวางรากฐานไปสู่การอนุรักษ์อย่างยั่งยืนต่อไป

2. การอภิปรายผลการศึกษารูปแบบการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ อำเภอกะเนยนา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า การสื่อสารมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนผ่านบทบาทของประชาชนจาก “ผู้รับสาร” ไปสู่ “ผู้ร่วมสร้างกระบวนการ” การจัดการการสื่อสารในพื้นที่ดังกล่าวจึงไม่ได้เป็นเพียงการเผยแพร่ข้อมูล (Information Dissemination) เท่านั้น แต่คือ การสร้าง “ความเข้าใจร่วม (Mutual Understanding)” และ “ความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ (Sense of Ownership)” ซึ่งถือเป็นรากฐานของการมีส่วนร่วมที่ยั่งยืน

2.1 การสื่อสารแบบทางเดียว เครื่องมือสร้างความรู้พื้นฐานและการตระหนักรู้ ผลการศึกษาระบุว่า การสื่อสารแบบทางเดียวมีบทบาทอย่างสำคัญในช่วงเริ่มต้นของกระบวนการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการถ่ายทอดข้อมูลเชิงวิชาการ เช่น ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ คุณค่าทางนิเวศวิทยา และปัญหาการลดจำนวนของพันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดตามที่สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ได้เสนอว่า การสื่อสาร คือ การส่งสารจากผู้ส่งไปยังผู้รับเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องในสารนั้น ๆ ในแง่ของนโยบายสื่อสาร การใช้สื่อประชาสัมพันธ์ที่เข้าถึงง่าย เช่น เสียงตามสาย เอกสารแจก และป้ายประชาสัมพันธ์ (สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, 2565) สะท้อนถึงแนวทางการสื่อสารที่เน้นความเร็วในการกระจายข้อมูล ตามแนวคิดของ Rogers, E. M., 2003 ซึ่งว่าการสื่อสารต้องเหมาะสมกับบริบทของการบริหารจัดการเชิงรุกในช่วงต้น อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของรูปแบบนี้ คือ ขาดการมีปฏิสัมพันธ์ จึงไม่สามารถรับฟังความต้องการ ความเข้าใจ หรือทัศนคติของชุมชนได้ ซึ่งอาจส่งผลให้การสื่อสารไม่ตอบโจทยในระยะยาว (Rogers, E. M., 2003) ในขณะที่ในอำเภอกะเนยนาต้องใช้การสื่อสารทางเดียวจากนักปกครองท้องถิ่นกับประชาชน หรือ จากสำนักงานป่าไม้อำเภอยังนักปกครองท้องถิ่น

2.2 การสื่อสารสองทางแบบมีส่วนร่วม พื้นที่แห่งการเรียนรู้ร่วมและการสร้างความเป็นเจ้าของ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่ารูปแบบการสื่อสารสองทางแบบมีส่วนร่วมมีความสำคัญต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Habermas, J. ที่เน้น “พื้นที่สาธารณะ (Public Sphere)” เป็นพื้นที่เปิดที่ประชาชนสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเสรี และร่วมกันกำหนดแนวทางพัฒนาสังคมของตนเอง (Habermas, J., 1984) ในกรณีของอำเภอกะเนยนา การออกแบบพื้นที่การมีส่วนร่วมผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เวทีประชาคม ค่ายอนุรักษ์ หรือกิจกรรมโต๊ะกลม ล้วนแต่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการคิดตัดสินใจ และติดตามผล ซึ่งช่วยส่งเสริมให้ประชาชนเห็นคุณค่าของพันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อในฐานะ “มรดกทางธรรมชาติร่วมกัน” มากกว่าทรัพยากรของรัฐ การจัดตั้งกลุ่ม “เฝ้าระวังไม้จันทน์กะพ้อ” โดยประชาชนเอง เป็นผลลัพธ์ของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และสะท้อนถึงการพัฒนา “ทุนทางสังคม (Social capital)” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Putnam, R. D. ที่เน้นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมสาธารณะนำไปสู่การสร้างเครือข่าย ความไว้วางใจ และความร่วมมือ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Putnam, R. D., 1993)

จากการสื่อสารในสองรูปแบบข้างต้น เพื่อให้เกิดประสิทธิผลจึงจำเป็นต้องใช้การผสมผสานระหว่างการสื่อสารทางเดียวและสองทาง การจัดการสื่อสารแบบองค์รวม (Integrated Communication

Management) จากการศึกษา พบว่าการอนุรักษ์ไม้จันทน์กะพ้อที่มีประสิทธิภาพ ต้องอาศัยการสื่อสารแบบผสมผสาน กล่าวคือ การเริ่มต้นจากการสื่อสารแบบทางเดียวเพื่อให้ข้อมูลพื้นฐาน จากนั้นพัฒนาสู่การสื่อสารสองทางเพื่อรับฟังและสร้างการมีส่วนร่วม การผสมผสานดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดของ Rice, R. E. & Atkin, C. K. ที่เสนอว่าการสื่อสารเชิงกลยุทธ์ในประเด็นสาธารณะควรมีความยืดหยุ่นและตอบสนองต่อพฤติกรรมของผู้รับสารในบริบทที่แตกต่างกัน (Rice, R. E. & Atkin, C. K., 2001) การจัดการการสื่อสารในลักษณะนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Fraser, C. & Restrepo-Estrada, S. ที่กล่าวว่า การสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Communication for Social Change: CFSC) ซึ่งเน้นให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดเนื้อหา ทิศทาง และรูปแบบของการสื่อสารเอง โดยอาศัยเครื่องมือสื่อสารหลากหลาย และการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนสามารถเรียนรู้ร่วมกันได้อย่างต่อเนื่อง (Fraser, C. & Restrepo-Estrada, S., 2002) โดยปัจจัยแห่งความสำเร็จ คือ ผู้นำชุมชน พันมิตรภายนอก และวัฒนธรรมท้องถิ่น งานวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า การสื่อสารที่ประสบผลสำเร็จต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของ “ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง” และ “พันธมิตรภายนอกที่สนับสนุนและยืดหยุ่น” ซึ่งตรงกับข้อเสนอตามแนวคิดของ ญัษฐพงษ์ พระลับริक्षा และคณะ ที่เน้นว่าการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงเกิดขึ้นได้เมื่อมี “การปลดปล่อย หรือ การเสริมพลัง (Empowerment)” จากภายในชุมชนเอง ไม่ใช่การถูกควบคุมจากภายนอก นอกจากนี้ ความเคารพในวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงการใช้ช่องทางสื่อสารที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น กลุ่มไลน์ วิทยุสื่อสาร และกิจกรรมชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมในระยะยาว (ญัษฐพงษ์ พระลับริक्षा และคณะ, 2560). ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Servaes, J. ที่เน้น “ความหลากหลายทางวัฒนธรรม” และ “การสื่อสารแบบบริบท” เป็นหัวใจของการพัฒนาแบบยั่งยืน (Servaes, J., 2008) สรุปการอภิปรายผลรูปแบบการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อที่อำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นตัวอย่างของการบริหารการสื่อสารแบบองค์รวมที่มีการผสมผสานระหว่างการให้ข้อมูลเบื้องต้น และการสร้างพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เมื่อประชาชนได้รับข้อมูล เข้าใจบริบท และรู้สึกเป็นเจ้าของกระบวนการ ประชาชนจะกลายเป็น “พลังหลัก” ของการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพ และขยายผลสู่ชุมชนอื่นได้ จากการศึกษาครั้งนี้สามารถนำไปขยายผลในพื้นที่อื่น ๆ ที่ต้องการอนุรักษ์พันธุ์ไม้หายากด้วยกระบวนการจัดการและรูปแบบการสื่อสารดังกล่าวข้างต้น

องค์ความรู้ใหม่

กระบวนการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อมี 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การกำหนดนโยบายการสื่อสาร การวางแผนการสื่อสารเชิงกลยุทธ์ การดำเนินการสื่อสาร และการติดตามและประเมินผล นับเป็นรูปแบบการจัดการการสื่อสารที่ครอบคลุมและตอบสนองบริบทของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระดับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อไม่สามารถอาศัยเพียงรูปแบบการสื่อสารแบบทางเดียวได้ หากแต่ต้องผสมผสานการสื่อสารสองทางที่เน้นการมีส่วนร่วมในทุกระดับ เมื่อประชาชนได้รับข้อมูล เข้าใจบริบท และรู้สึกเป็นเจ้าของกระบวนการ ประชาชนจะกลายเป็นพลังหลักในการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน และสามารถขยายผลไปยังชุมชนใกล้เคียงได้อย่างต่อเนื่อง โดยการสื่อสารมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนผ่านบทบาทของประชาชนจาก “ผู้รับสาร” ไปสู่ “ผู้

ร่วมสร้างกระบวนการ” การจัดการการสื่อสารในพื้นที่ดังกล่าวจึงไม่ได้เป็นเพียงการเผยแพร่ข้อมูล (Information Dissemination) เท่านั้น แต่คือ การสร้าง “ความเข้าใจร่วม” (Mutual Understanding) และ “ความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ” (Sense of Ownership) ซึ่งถือเป็นรากฐานของการมีส่วนร่วมที่ยั่งยืน ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แสดงการกระบวนการจัดการการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
ในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้ออำเภอกะเนนชา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยสรุปได้ด้านกระบวนการจัดการการสื่อสารในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อที่เกิดขึ้นในพื้นที่อำเภอกะเนนชา เป็นตัวอย่างของการใช้แนวคิดการสื่อสารเชิงมีส่วนร่วม การสื่อสารเชิงกลยุทธ์ และการเรียนรู้เชิงปฏิบัติได้อย่างครอบคลุมและลึกซึ้ง โดยการออกแบบการสื่อสารที่ยึดบริบทของชุมชนเป็นศูนย์กลาง ทำให้สามารถขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชนได้จริง พร้อมทั้งวางรากฐานไปสู่การอนุรักษ์อย่างยั่งยืนต่อไป ส่วนรูปแบบการจัดการการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อที่อำเภอกะเนนชา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นตัวอย่างของการบริหารการสื่อสารแบบองค์รวมที่มีการผสมผสานระหว่างการใช้ข้อมูลเบื้องต้น และการสร้างพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เมื่อประชาชนได้รับข้อมูล เข้าใจบริบท และรู้สึกเป็นเจ้าของกระบวนการ ประชาชนจะกลายเป็น “พลังหลัก” ของการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพ และขยายผลสู่ชุมชนอื่นได้ และข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาท้องถิ่นอื่นที่หลากหลายพื้นที่ ต่างวัฒนธรรมในแต่ละภูมิภาค ในพันธุ์ไม้หายากอื่น ๆ และปรับแบบการวิจัยจากเชิงคุณภาพเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ หรือ เป็นแบบ

ผสมวิธี เพื่อศึกษาข้อค้นพบในแง่มุมที่แตกต่างกันออกไป รวมทั้งศึกษาปัจจัยการสื่อสารที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม หรือ การสื่อสารผ่านนักสื่อสารชุมชนในการส่งเสริมการอนุรักษ์พันธุ์ไม้หายากอื่น ๆ

เอกสารอ้างอิง

- กรมป่าไม้. (2564). รายงานสถานการณ์พันธุ์ไม้หายาก. กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัยและพัฒนาการป่าไม้.
- จงกลณี รอดลอย. (2561). แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้. วารสารมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 8(2), 45-62.
- ณัฐพงษ์ พระลัทธิรักษา และคณะ. (2560). การพัฒนารูปแบบการพัฒนาสื่อมัลติมีเดียภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วม. วารสารวิชาการครุศาสตร์อุตสาหกรรม พระจอมเกล้าพระนครเหนือ, 8(2), 173-181.
- ศูนย์อนุรักษ์พันธุ์กรรมพืช. (2563). รายงานการดำเนินงานโครงการอนุรักษ์พันธุ์ไม้จันทน์กะพ้อ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานโครงการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืช.
- สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2565). คู่มือมาตรฐานการปฏิบัติงาน กระบวนการประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร. เรียกใช้เมื่อ 15 พฤษภาคม 2568 จาก <https://www.ops.go.th/en/psdd-km/psdd-job-manual/download/3783/9460/16>
- สุรสิทธิ์ คำเหมาะ. (2563). การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. วารสารการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน, 27(1), 87-104.
- Chambers, R. (1997). Whose reality counts? Putting the first last. London: Intermediate Technology Publications.
- Creswell, J. W. & Plano Clark, V. L. (2018). Designing and conducting mixed methods research. (3rd ed.). London: SAGE Publications.
- Cutlip, S. M. et al. (2006). Effective Public Relations. (9th ed.). London: Pearson Education.
- Figueroa, M. E. et al. (2002). Communication for social change: An integrated model for measuring the process and its outcomes. New York: The Rockefeller Foundation.
- Fraser, C. & Restrepo-Estrada, S. (2002). Communication for Development: Human Change for Survival. Paris: UNESCO.
- Habermas, J. (1984). The theory of communicative action. (Vol. 1). Boston: Beacon Press.
- Hall, S. (1997). Representation: Cultural representations and signifying practices. London: SAGE Publications.
- Kolb, D. A. (1984). Experiential learning: Experience as the source of learning and development. United States of America: Prentice-Hall.
- Lennie, J. & Tacchi, J. A. (2013). Evaluating communication for development: A framework for social change. London: Routledge.
- Mc Quail, D. (2010). Mc Quail's Mass Communication Theory. (6th ed.). London: SAGE Publications.

- Patton, M. Q. (2012). *Developmental evaluation: Applying complexity concepts to enhance innovation and use*. New York: Guilford Press.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Rice, R. E. & Atkin, C. K. (2001). *Public communication campaigns*. (3rd ed.). London: SAGE Publications.
- Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of innovations*. (5th ed.). New York: Free Press.
- Servaes, J. (2008). *Communication for Development and Social Change*. Los Angeles: Sage Publications.
- Shirky, C. (2010). *Cognitive surplus: Creativity and generosity in a connected age*. London: Penguin Press.
- Thomas, P. & Fliert, E. (2014). *Interrogating the theory and practice of communication for social change*. London: Palgrave Macmillan.